

Merkinės seniūnas Matas Oginskis (1738-1786): ūkinė ir politinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Savo pranešime norėčiau pristatyti kai kuriuos Mato Oginskio biografijos faktus. Ši asmenybė istoriografijoje sulaukė nedaug dėmesio, pirmiausiai dėl to, jog neužėmė aukščiausių pareigybių šalyje. Kita vertus, toks tyrinėjimo objektas gali leisti ieškoti atsakymų į klausimus, kodėl diduomenės atstovų vaikai savo pasiekimais dažnai neprilygdavo tėvams, ar seneliams.

Matas Oginskis gimė 1738 m. Vitebsko kašteliono Stanislovo Oginskio ir jo žmonos Marijonos, kuri taip pat buvo Oginskaitė šeimoje. Visuomenėje jis buvo žinomas pirmiausiai kaip Merkinės seniūnas. Merkinės seniūniją Stanislovas Oginskis gavo iš Palenkės vaivados Mykolo Sapiegos, į valdas jis su žmona buvo įvesdinti 1748 m. kovo 9 d. Tačiau po trijų mėnesių tėvas mirė ir seniūniją motina perleido savo sūnui, tokiu būdu nominaliu seniūnu tapo jos dešimtmetis sūnus Matas. Vėliau, sulaukęs 14 m. valdovo privilegijos dėka jis tapo ir Merkinės vaitu. Kadangi jo tėvas turėjo petihorų dalinį, todėl sūnus tapo LDK kariuomenės petihorų pulkininku, o vėliau iš valdovo gavo šv. Stanislovo kavalieriaus ordiną. 1762 m., sulaukęs 24 m. Vitebsko seimelyje jis buvo išrinktas pasiuntiniu į Seimą, bet nežinome kad būtų kuo nors jame pasižymėjęs. Dar pavyko užtikti žinutę, kad planavo tapti pasiuntiniu į Seimą 1768 m., bet jam sutrukdė prieš jį nukreiptas sprendimas už akių. Šiais epizodais jo politinė karjera ir pasibaigė. Tikėtina, jog politika Oginskio nelabai ir domino. Iš tų laiškų, kuriuos man teko skaityti ne viename politinių aktualijų tema paliečiama nebuvo.

Tačiau ko gero dar svarbesnis faktorius šioje vietoje buvo turtinė Mato Oginskio padėtis. Vos sulaukęs pilnametystės jis pradėjo skolintis daug pinigų ir netrukus įklimpo į skolas. Vienoje byloje minėtas Oginskio laiškas iš 1760 m., kuriame šis guodžiasi jau kelis metus esantis didelėse skolose, pinigų trūko tiek kreditoriams, tiek būtinosioms išlaidoms. Įdomu tai, jog dažnai pinigus jis skolinosi iš savo pavaldinių, ypač valdų administratorių. Gana iškalbingas 1768 m. vasario 25 d. M. Oginskiui rašytas dėdės LDK didžiojo maršalkos Ignoto Oginskio laiškas. Pastrasis rašė: „patariu visais įmanomais būdais atsikratyti skolų, ar tai išnuomojant savo valdas, ar sumąstant ką nors kita. Kai valdas laikys savi – įbrisi į dar didesnes skolas, nes jie pirmiausiai rūpinsis savimi. Mūsų brolis Kazimieras tik dabar tai suprato, kai liko su keliais marškiniais ir daugybe skolų. Dabar jis šaukiasi mūsų pagalbos, o jo tarnai juokiasi ir šaiposi tapę ponais“. Kadangi Oginskis nesugebėdavo skolų gražinti laiku, todėl sulaukė daug teisminių ieškinių. Štai 1778 m. vasario mėn. Oginskio įgaliotinis

Jokūbas Godačevskis priekaištavo savo ponui, kad yra paliktas likimo valiai: jis turėjo prižiūrėti beveik trisdešimt Oginskio bylų įvairiuose teismuose ir visos buvusios painios ir sunkios, o jis negavo ne tik jokių nurodymų, bet ir pinigų procesams vesti. Beje, šis įgaliotinis 1781 m. įkalbėjo Oginskį išnuomoti jam trejiems metams Merkinės seniūniją. Už tai Godačevskis ne tik paskolino Oginskiui 15 tūkst. auks. bet ir dalis pajamų turėjo būti skiriama Oginskio skolų gražinimui. Vėliau, 1783 m. Godačevskis informavo savo poną, kad artėjančioje Trakų žemės teismo sesijoje prieš jį yra iškelti 9 ieškiniai ir visi susiję su neapmokėtomis skolomis. Įdomu tai, jog šis bajoras drįso Oginskiui priekaištauti, rašydamas „nežinau, ką ponas šiuo metu daro, kad savo noru apleidžia interesus, tokiu būdu galima ir visą turtą paleisti vėjais. Tų kelių tūkstančių nesumokėjote, o dabar ir keliasdešimties neužteks“. Dar daugiau jis mokė Oginskį, jog reikėtų dalį savo turto parduoti „geriau turėti mažesnę turtą, bet laisvą nuo skolų. Pastarųjų atsikratyti kitaip negu pardavus dalį turto nepavyks. Priešingu atveju tik augs procentai, kreditoriai turtą išplės po gabaliuką, o ponui nieko nepaliks. Galima manęs neklausti, galima mane pavadinti blogiausiu, bet kaip Dievas danguje, taip iš tikrųjų ir nuoširdžiai linkiu ponui gero“. Vėliau Oginskis iš savo įgaliotinio gavo dar kelis panašius laiškus. Galima paminėti, jog Oginskis paliko daugybę skolų, pusę jo turo perėmęs LDK virtuvininkas Pranciškus Ksaveras Oginskis turėjo sumokėti 600 tūkst. auks. kreditoriams.

Daug pinigų reikalavo aristokratiško gyvenimo būdo atributai ir Oginskio pomėgiai. Turto inventoriai rodo turėjus nemažai papuošalų. Auksadirbiui per kelis kartus buvo duota 44 kg sidabro laužo prašant padaryti servizus. 1785 m. pab. Mikulino dvaro inventoriuje minėti 14 ant sienų kabančių karabinų, buvo dviejų vilkų ir meškos iškamšos. Nepigiai atsiėjo užsienietiškas alkoholis, nuolat dideliais kiekiais būdavo įsigijamas prancūziškas ir vengriškas vynas, kartais pirka šampano iš Prancūzijos ir Gdanske gamintos degtinės. Taip pat labai mėgtas angliškas alus. Dideliais kiekiais vartota kava. Nemažų pinigų reikėjo ir rūbams. Štai, 1759 m. lapkričio 11 d. būdamas 21 m. amžiaus, Oginskis apsilankė Vilniuje, kur per vieną kartą išleido 6 tūks. auks. Iš jų didelė dalis skirta įvairiems audiniams pirkti, iš kurių buvo pasiūti rūbai: keturi kontušai, žiponas, apsiaustai, taip pat nupirka pora turkiškų batų. Bene brangiausias pirkinys buvo 400 auks. kainavęs gausiai auksu puoštas diržas.

Kalbant apie Oginskio turtinę padėtį, jį laikui bėgant kiek pagerėjo. Pirmiausiai, tai susiję su jo vedybomis. Apie 1764 m. jis vedė Minsko kaštelionaičio Juozapo Lubeckio našlę Dorotą Osolinską (beje jos motina buvo Zaluskaitė). Pastarajai vyras buvo užrašęs net 300 tūkst. auks. sumą Liubavičių valdoje Vitebske ir Pohosto valdoje Pinske. Nuo šiol Liubavičių valda tapo vienu svarbiausių šeimos pajamų šaltinių. Po pirmojo valstybės padalijimo M. Oginskis daugiausiai laiko

leido būtent Liubavičiuose, kurie atsidūrė Rusijos valstybės teritorijoje, čia buvo pagrindinė jo rezidencija. Visą laiką dėl šių valdų vyko bylinėjimasis su Liubeckių šeima, bet jų Oginskis atsisakė jau tik po žmonos mirties 1783 m., kuomet sudarė taikos sutartį, pagal kurią turėjo gauti 244 tūkst. rublių. Tuomet jis pastatė naują rezidenciją valdose, kurias paveldėjo iš motinos ir kitų giminaičių, tai buvo Mikulinas ir Starosėlė Baltarusijoje.

Tai, kas išskyrė M. Oginskį iš kitų diduomenės atstovų, kad dauguma laiškų jis parašė savo ranka ir jų pagrindinė tematika – valdų administravimas ir vykstančių teismo procesų priežiūra. Daug Oginskio laiko ir dėmesio reikalavo teismo procesai vykę Vitebske, Lydoje, Trakuose taip Vyriausiąjame Tribunole. Jis ne tik duodavo išsamius nurodymus patikėtiniams ir valdų administratoriams, bet ir pats vykdavo į teismą sekti bylos nagrinėjimo eigos. Iš įdomesnių procesų galima paminėti nuo 1768 m. vykusį ginčą su Smolensko raikytoju Jonu Kozeika. Pastarasis buvo pasamdytas Liubavičių valdos administratoriumi. Iš jo Oginskis savo įpročiu pasiskolino 9 tūks. auks. Ekonomas labai žiauriai elgėsi su valstiečiais, bet kokia proga liepdavo juos mušti, reikalavo didesnių nei numatyta prievolių, be to gyrėsi, jog gali liepti valstietį nužudyti ir atsipirks davęs ponui porą šunų arba šimtą rublių. Neapsikentę valstiečiai nuėjo ponui skųstis. Apie tai sužinojęs Kozeika liepė primušti vieną iš jų pavarde Zolotunas, liepė jam duoti tris šimtus rykščių. Kai Oginskis iškvietęs Kozeika jį išbarė, šis ne tik neatgailavo, bet ir įžūliai atsikalbinėjo. supykęs Oginskis užsimojo jam tvoti kumščiu, bet šis nesutriko ir pats griebė Oginskį už krūtinės, taip kad šis buvo priverstas kviestis tarnų pagalbos. Prasidėjo dvyliką metų trukęs bylinėjimasis – Kozeika reikalavo grąžinti jam skolą, o Oginskis kaltino Kozeiką neatsiskaičius už Liubavičių valdos administravimą. Bet dar įdomesnė buvo bylos baigtis - 1780 m. buvo pasirašyta taikos sutartis, o dar po dviejų metų Kozeika savo testamentu vykdytoju pasirinko būtent Matą Oginskį, kurio paprašė „prisiminti jo dvasią pagal savo įprotį“.

Mato Oginskio gyvenime svarbi buvo ūkio priežiūros veikla. Yra išlikę daugybę jo parengtų nurodymų savo pavaldiniams, kuriuose smulkmeniškai būdavo surašytos jų pareigos. Tokios būdavo išduodamos ne tik valdų administratoriams, bet ir pajamų raštininkams, medžiokliams, archyvo tvarkytojui ir pan. Reikalui esant jis duodavo ir atskirus paliepimus, štai Pvz., 1764 m. spalio mėn. išvykdamas iš Rusios į Lietuvą davė nurodymus savo ekonomams Mikuline ir Liubavičiuose, o 1765 m. sausio mėn. vykdamas iš Merkinės į Lenkiją davė nurodymus Merkinės pasieniūniui Grochovskiui. Pastarajam nurodė: iš Rusios bus atgabenta 30 meitėlių, 30 statinaičių sviesto ir miežių. Nurodyta produktus sudėti sandėliuose, o iš miežių prigaminti gero alaus, pradėti jį ruošti nedelsiant, siekiant kad jis kuo ilgiau brandintųsi, mat tokį Oginskis mėgęs labiausiai. Kad vežimai į

Rusią negrįžtų tušti buvo nurodyta į kiekvieną pakrauti po dvi statines druskos. Be to, įpareigojo, kad Liubavičių ekonomas atsiųstų kvitanciją, kurioje būtų nurodyta kiek statinių buvo atgabenta, t.y. tokiu būdu kontroliuojant valstiečius, kad nepavogtų.

Iki pirmojo padalijimo Oginskis labai aktyviai darbavosi Merkinėje. Vos sulaukęs aštuoniolikos nusipirko pirmą sklypą Merkinėje, o vėliau pirko aikštės su namais pačiame miestelio centre ir žemės aplink dvarą. Trakų vaivada Andrius Oginskis ir LDK virtuvininkas Ksaveras Oginskis Merkinėje vėliau paveldėjo Mato įsigytus dešimt sklypų su pastatais, net penki sklypai buvo turgaus aikštėje, juose buvo mūrniamiai, karčemos, kavinės pastatas, parduotuvės, taip pat minėti gausūs šalia dvaro buvę sklypai. Matas Oginskis ne tik pirko žemę, bet ir investavo į kai kuriuos verslus: nuomavosi iš miesto malūną, o iš kunigo – karčemą. Jam priklausė ir Merkinėje veikusi kavinė. Joje prekiauta ne tik kava, bet ir prancūzišku vynu, midumi, geresnės kokybės degtine. Išlikusios išlaidų ir pajamų knygos rodo, jog kava buvo patiekama su pienu, iš pradžių pienas buvo perkamas iš šalies, bet vėliau tam tikslui atskirai buvo nusipirkta karvė. Taip pat kavinėje prekiauta ir alumi, iš pradžių šis buvo atvežamas iš Vilniaus, o vėliau prekiauta Alytuje gamintu alumi. Per metus nuo 1778 m. kavinė uždirbo beveik 840 auks. gryno pelno, tai sudarė apie 30 procentų nuo apyvartos.

Kalbant apie Oginskių giminės atstovą neįmanoma nepasakyti bent kelių žodžių apie muziką. Daug ką pasako kad ir toks faktas: 1769 m. lankydamasis pas pulkininką Šelingą M. Oginskis liepė duoti jo kapelos nariams tris rublius, arba 39 auksinus. Istoriografijoje yra žinoma, jog Matas Oginskis savo dvare laikė kapelą. Seniausios žinios apie jos buvimą, yra iš 1766 m., tačiau tuo metu joje greičiausiai buvo vos keli asmenys. Daugiau žinių esama iš 1779-1783 m. laikotarpio, išliko tuo metu Liubavičo dvare su muzikantais pasirašintos sutartys. Sutartys buvo standartinės, muzikantai įsipareigodavo būti blaivūs, elgtis ramiai, ištikimai bei groti tuo instrumentu, kuriuo mokėjo bet kuriuo metu paliepti, tiek kiek norės ponas, nesiginčydami ir neatsikalbinėdami. Šiame laikotarpyje muzikanto metinis atlyginimas siekė apie 200 auks. plus premija metų gale ir keli drabūžiai. Išimtis buvo tik Beniaminas Pišpekas, su kuriuo kontraktas metams pasirašytas 1781 m. lapkričio mėn. Jam už metus turėjo būti sumokėta 850 auks. ir dar duodami dideli kiekiai maisto produktų. Pastarasis įsipareigojo ne tik groti bet ir mokyti Oginskio atsiųstus jaunuolius, taip pat komponuoti muziką, buvo išvardinta, kad tai bus šokių muzika, sonatos, koncertai, ir šie kūriniai turėjo būti atiduodami Oginskiui. Žinomas bent vienas atvejis, kuomet Oginskis pasirūpino dvaro muzikanto įgūdžių tobulinimu. 1785 m. vasario mėn. jis pasirašė kontraktą su valdovo muzikantu Vaclovu Četmaku, kuris įsipareigojo mokyti groti basetle Lauryną

Juškevičių. Šis asmuo Oginskio kapeloje buvo mažiausiai nuo 1779 m. Pamokos kas mėnesį turėjo kainuoti 72 auksinus, priminsiu Oginskio muzikanto metinė alga siekė apie 200 auks. 1782 m. rugsėjo mėn. Oginskio kapela dalyvavo jo žmonos laidojimo iškilmėse, tuo metu jiems, kaip ir kitiems dvariškiams laidotuvių proga buvo pasiūti specialūs iškilmėms skirti drabužiai. Tuo metu kapeloje buvo devyni asmenys. Apie tai kokiais instrumentais buvo grojama sužinome iš kilnojamo turto inventoriaus, sudaryto po Mato Oginskio mirties. Dominavo styginiai ir pučiamieji muzikos instrumentai. Daugiausiai buvo smuikų, net 15 kuriuos pagamino „įvairūs autoriai“. Prie smuikų buvo prirašyta ir dešimt „įvairių rūšių“ strykų (smyczek). Dar buvo 2 altai (altówki), dvi basetlės su dėklais, du kontrabosai su dėklais, vienas fagotas, du klarnetai, du obojai. Iš pučiamųjų buvo šešios valtornos, trys trimitai (trąby), vienas trombonas, vienas medžioklinis trimitas. Dar buvo „viena nepilna skrynja muzikinių popierių, t.y. koncertų, simfonijų, sonatų, šokių ir t.t.“.

Analizuojant su Mato Oginskio asmeniu susijusius šaltinius susidaro įspūdis, kad jis buvo ne Apšvietos, bet veikiau Baroko epochos žmogus. Gana iškalbingas ir toks faktas, kad tarp Mato Oginskio daiktų beveik nebuvo knygų. Pomirtiniame inventoriuje paminėtos 24 prancūziškos knygos, o iš lenkiškų buvo tik maldaknygės ir panegirikai, bei vienas mišiolas lotynų kalba. Jo religingumą rodo ir kiti faktai. Jis dažnai užpirkdavo mišias už mirusių giminaičių sielą. 1776 m. vasario mėnesį sudarė sutartį su Ivijaus bernardinais, pagal kurią įsipareigojo kasmet mokėti bernardinams 25 raud. auks., o šie turėjo melstis už jo dėdės Vilniaus kašteliono Ignoto Oginskio sielą, per metus 20 egzekvijų ir šimtas mišių. 1782 m. kovo 1 d. Vitebske jezuitų bažnyčioje užpirko mišias kurios kiekvieną šeštadienį turėjo būti atliekamos prie šalia senelio Vitebsko vaivados Marcijono Oginskio kapo naujai įrengto altoriaus „didesnei Dievo garbei ir nuodemių atleidimui“. Mirus žmonai, įvairiuose vienuolynuose ir bažnyčiose jis užsakė 130 mišių, už kurias sumokėjo šimtus rublių, daugiausiai teko Vitebsko jezuitams, pas kuriuos buvo palaiduotas ir Mato senelis. Iškilmingos buvo ir žmonos laidotuvės, kuriuose dalyvavo 19 karmelitų, 21 dominikonas ir daugybė kitų ordinų atstovų. Daugiausiai jo buvo remiami katalikiškų apeigų dvasininkai, tačiau pasitaikė ir aukų Vitebsko apylinkėse buvusioms cerkvėms. Oginskis taip pat dalindavo išmaldą vargšams, štai 1772 m. išlaidų sąrašė pažymėta 10 auks. suma, kurią ponas paėmė šiam tikslui. Savo laiškuose jis dažnai vartojo tokius išsireiškimus, kaip Gink Dieve, Duok Dieve, dėl Dievo, Dievui leidus, Dievo apvaizda, Dievo valia. Jo kilnojamo turto inventoriuose minėti klaupykla, relikvijoriai, arnotai, liturginiai indai. Pamaldumą rodo ir brangakmeniais puoštų kryželių gausa. Turėjo aštuonis mažus kryželius (beje, jų tarpe buvo vienas pagamintas iš gintaro) ir šešis didelius, daugiausiai sidabrinus

kryžius, vienas buvo medinis, apkaustytas sidabriniais lakštais. Dar vienas pavyzdys – 1768 m. jis tapo žydo konvertito gavusio Andriaus Grudzinskio vardą krikšto tėvu.

Apie žmogiškas savybes liūdija jo darytos dovanos savo tarnams. 1761 m. jis padovanojo namelį Merkinėje, kuri prieš tai pats nusipirko, savo tarnui, kuris dvare buvo atsakingas už indus, bajorui Vaitiekui Kulčickiui, 1776 m. taip pat savo lėšomis įsigytą sklypą Merkinėje padovanojo savo dvaro išdininkui Ignotui Lachovičiui. Dar vienas iškalbingas pavyzdys: 1765 m. jo dvaro ekonomas Stanislovas Grochovskis atsiskaitinėjo už septynerius vadovavimo Merkinės seniūnijai metus. Administratorius liko skolingas ponui 3 tūks. auksinų, bet šią sumą Matas Oginskis nurašė, skirdamas ją ekonomo sūnaus mokslams. Beje pastarasis buvo Mato Oginskio krikštasūnis, tokių buvo ir daugiau, vien 1768 m. Oginskis Merkinėje tapo dar dviejų berniukų krikštatėviu. Pats palikuonių jis nesusilaukė ir paskutinius ketverius savogyvenimo metus našlavo.

Greičiausiai mirti sulaukęs vos 48 m. jis nesitikėjo, pirma jis nesurašė testamentu, antra tuo metu jis aktyviai darbavosi puošdamas Mateušavu pavadintoje valdoje, Mogiliovo gubernijoje, naujai pastatytus rūmus, kuriuos suprojektavo Andrėjus Piaskunovičius. 1784 m. rugpjūčio 25 d. jis sudarė kontraktą su Juozapu Sobockiu, kuris naujuose rūmuose įsipareigojo išdažyti lubas, panelius, duris, langų rėmus ir langines švelnių atspalvių dažais, kurie tiktų prie apmušalų. Šioje valdoje taip pat buvo pastatyta nauja koplyčia, į kurią iš Liubavičių koplyčios buvo pervežti liturginiai indai, šventųjų paveikslai (beje jų tarpe buvo du, kuriuose vaizduotas dangiškasis Oginskio globėjas šventasis Matas). Matas Oginskis mirė 1786 m. balandžio 27 d., palaiduotas po mėnesio šalia savo žmonos Mikuline, prie Oršos. Mirties priežastis nėra žinoma, tačiau kai kurios aplinkybės aiškėja iš tų pačių metų vasario 19 d. rašyto Mato Oginskio laiško. Pastarasis informavo savo valdų administratorių Vesiolovskį, kad laukia bylos su Darsūniškių seniuniene nagrinėjimo, beveik kiekvieną dieną patyria rūpesčių, kurie verčia jį krimstis ir tai sukelia ligą, greičiausiai turėta omenyje psichinę savijautą. Jis jau esą net būtų linkęs atstisakyti ginčo objekto – Starosėlės miško, kad tik kuo greičiau grįžtų į Mikuliną. Toliau jis rašo, jog pradeda sirgti jo dvare esantys žmonės, o kaimuose pasitaiko ir mirčių. Greičiausiai ėjo kalba apie kažkokią užkrečiamą ligą, kuri tikėtina buvo ir Mato Oginskio mirties priežastis.

Nors išlikę daugiausiai ūkinio pobūdžio šaltiniai neleidžia visapusiškai nušviesti M. Oginskio asmenybės, jie išplėčia mūsų žinias apie XVIII a. II pusės LDK visuomenę ir jos narius.